

Tero Karasjärvi

GURŌBARAIZEESHON

- Globalisaatio japanilaisesta näkökulmasta

Amerikanenglannin sana ”globalization” esiintyi ensimmäisen kerran Websterin sanakirjassa vuonna 1961. Siitä eteenpäin ”globalization” erikielisin johdannaisineen, joihin myös japanin kielen *gurōbaraizeeshon* kuuluu, saavutti käsitteenä yhä suurempaa merkitystä niin taloudessa, politiikassa kuin kulttuurissakin, kunnes lopulta on saavuttu tilanteeseen, jossa koemme elävämme uudenlaisessa historiallisessa tilanteessa, globalisoituvassa maailmassa.

Globalisaatio on terminä yhtä vaikeasti määriteltävä kuin sen kuvaama ilmiö on monisyinen ja vaikeaselkoinen. Siten ole löydettävissä yhtä Japania koskevaa globalisaatioteoriaa tai erityistä japanilaista käsitystä globalisaatiosta, vaan käsitteet ja teoretisoinnit ovat suunnilleen samat ja yhtä vaihtelevat kuin länsimaissakin. Tämän artikkelin aiheena on käydä läpi nyky-Japania koskevaa globalisaatiokeskustelua ja yrittää luoda kokonaiskuva siitä, millainen on Japanin, maailman toiseksi suurimman talousmahdin, suhde globalisaatioon, miten Japani valtiona kokee globalisaation ja millaisia vaikutuksia globalisaatiolla on japanilaisessa yhteiskunnassa ollut.

Globalisaatio ymmärretään usein pääasiassa taloudelliseksi ilmiöksi: kilpailukyvyksi, sijoituksiksi, tuotannon siirtämiseksi, työvoiman liikkeiksi jne. Tarkoitukseni on kuitenkin käsitellä globalisaatiota pelkkää taloutta laajemmassa mielessä, vaikka Japanin asema nykymaailmassa väistämättä korostaakin globalisaation taloudellisia puolia. Aluksi käyn läpi Japanin osuuden laajemmissa globalisaatiohistorioissa. 1800-luvulla Japani tuli kytketyksi syntymässä olevaan Eurooppakeskeiseen maailmanjärjestykseen ja Japani aloitti kehityksensä esimodernista valtiosta moderniksi talousjättiläiseksi. Historiallisen katsauksen jälkeen siirryn käsittelemään Japanin nykyistä asemaa kansainvälisessä järjestelmässä. Kylmän sodan loppuminen merkitsi Japanille Euroopan tavoin etsikkoaikaa uudelleen määritellä paikkansa maailmassa. Japanin tapauksessa esiin nousevia teemoja ovat käsitepari ”globalisoija – globalisoitava”, Japanin erityissuhde Yhdysvaltojen kanssa, Itä-Aasian-Tyynenmeren alueellinen rakenne ja sekä ulkoa että sisältä esitetyt vaatimukset, joiden mukaan Japanin tulisi osallistua aiempaa aktiivisemmin kansainväliseen politiikkaan.

Talouden ja kansainvälisen politiikan lisäksi globalisaatiota käytetään usein kuvaamaan kulttuurin muutoksia. Erityisesti ylikansallisia kulttuurivirtauksia pidetään globalisaation ilmentymänä, mutta globalisaatioon on liitetty myös ajatuksia uusien paikallisten hybridisten kulttuurimuotojen synnystä eli kreolisaatiosta. Japanin tapauksessa kulttuuriglobalisaation tematiikka liittyy erottamattomasti Japanin asemaan Itä-Aasian alueellisessa rakenteessa. Toki japanilaiset ylikansalliset kulttuurivirrät ovat löytäneet tiensä myös muualle maailmaan, mutta ainoastaan Itä-Aasiassa niiden vaikutus on ollut niin huomattava, että niistä on tullut vakioaineistoa uusille kulttuurivaikutteita ja -virtoja koskeville teorioille.

Lopuksi käyn vielä läpi globalisaation aiheuttamia reaktioita japanilaisessa yhteiskunnassa. Keskustelu kytkeytyy väistämättä esimodernin, modernin ja postmodernin sekä nationalismin käsitteisiin. Teoreettisen käsittelyn lisäksi pyrin tuomaan esille myös käytännön tason ilmiöitä, kuten naisten ja siirtotyöläisten asema työmarkkinoilla sekä japanilaisen kulttuurin ja arvomaailman murros.

JAPANI GLOBALISAATIOHISTORIASSA

Globalisaation historiallisista muodoista on olemassa monia erilaisia tulkintoja. Tästä huolimatta on hahmotettavissa maailmanhistoriallinen perusrunko, jonka pääpiirteet ovat kaikissa tulkinnoissa suunnilleen samat. Seuraavassa käyn lyhyesti tämän rungon eri vaiheet läpi ja pyrin sijoittamaan Japanin niissä esitettyyn globalisaatiohistorialliseen kontekstiin.

Maailmanhistorian ensimmäistä ”globalisaatioaaltoa” kutsutaan yleensä joko arkaaiseksi globalisaatioksi tai esimoderniksi globalisaatioksi. Ratkaisevaa roolia tässä vaiheessa näyttelivät maailmanuskonnot, kauppareitit ja imperiumit, jotka kytkivät muinaisen maailman keskuksia toisiinsa. Japani mainitaan tämän vaiheen yhteydessä vain harvoin, mutta mielestäni Japanin rooli on varsin yksiselitteinen, sillä nykyisen Japanin valtiollinen ja kulttuurinen perusta sai alkunsa kiinalaisen kulttuurivaikutuksen periferiana. Muiden periferioiden tapaan Japani muodosti näistä vaikutteista aivan oman synteesinsä, jonka erikoislaatuisuutta Japanin maantieteellinen asema saaristona vielä korosti.

Maailmanjärjestyksen seuraava suuri mullistus ajoitetaan yleensä 1500-luvulle, eurooppalaisten suurten tutkimusretkien ja kolonialismin alkuun. Perinteisen tulkinnan mukaan myös Japani tuli hetkeksi vedetyksi mukaan eurooppalaisten luomaan kauppareittien ja sotilaallisten interventtioiden verkostoon, mutta kykeni torjumaan eurooppalaisten sotilaalliset ja poliittiset ambitiot ja sulattamaan vieraat kulttuurivaikutteet säilyttäen siten sekä poliittisen itsenäisyytensä että kulttuurisen omaleimaisuutensa.

1500-luvun Japania ja sen suhteita muuhun maailmaan on tulkittu myös tavalla, joka enemmän korostaa Japanin aktiivisuutta globalisaation toimijana. Esimerkiksi Harumi Befu sijoittaa japanilaisten ensimmäisen Japanin ulkopuolelle suuntautuneen suurisuuntaisen muuttoliikkeen juuri 1500-luvulle, jolloin ensin japanilaiset merirosvot ja kauppiat ja myöhemmin myös siirtolaiset näyttelivät Kiinassa ja Kaakkois-Aasiassa hyvin samanlaista roolia kuin eurooppalaiset. Tokugawa-šogunaatin 1630-luvulla määräämien kauppakieltojen myötä sekä japanilaisten toiminta ulkomailla että eurooppalaisten toiminta Japanissa katkesi ja Japani sulkeutui (*sakoku*) kahdeksi ja puoleksi vuosisadaksi säilyttäen vain minimaaliset kauppayhteydet länsimaiden kanssa. Befun mukaan voidaan väittää, että šogunaatin päätös auttoi välttämään Japanin ja Lännen välisen huntingtonilaisen sivilisaatioiden välisen konfliktin.

Monilla tutkijoilla maailmanhistorian kolmas globalisaatiovaihe osuu 1800-luvulle. Tarkat ajoitukset hieman vaihtelevat, mutta ilmeistä on, että kolmas aalto kytketään imperialismin aikakauteen, jolloin eurooppalaiset suurvallat suoraan tai epäsuorasti hallitsivat valtaosaa maapallon maapinta-alasta. Vaikka Japani oli jo pitkään ollut eurooppalaisten kauppioiden, sotilaiden ja lähetysaarnajien kiinnostuksen kohteena, niin Japanin ’avaaminen’ vuonna 1853 oli, oireellisesta kyllä, Yhdysvaltojen, suurvallan statusta havittelevan entisen siirtokunnan, siirtomaapolitiikan tulosta. Japani joutui vastentahtoisesti avaamaan satamiaan, myöntymään ekstraterritoriaalioikeuksiin ja solmimaan epätasa-arvoisia kauppasopimuksia.

Liittäminen syntymässä olevaan uuteen maailmanjärjestykseen johti Japanissa vuosikymmenen kestäneeseen sisäiseen kuohuntaan, kun šogunaatin puolustajat ja keisarin nimissä toimivat kapinalliset kamppailivat vallasta. Vuonna 1868 läntisten daimiokuntien johtamat kapinalliset saavuttivat voiton ja niin sanotut Meiji-oligarkit ottivat Japanin käsiinsä. He aloittivat määrätietoisen

uudenaikaistamisohjelman, jonka tarkoitus oli vahvistaa Japania, ettei se joutuisi länsimaiden imperialismiin uhriksi. Samalla Japani tuli 1800-luvun lopulla periferiana lopullisesti kytketyksi Eurooppa-keskeiseen maailmanjärjestykseen.

JAPANIN TIE MODERNIKSI VALTIOKSI

Japanin tie Meiji-restauraatiosta nykypäivään jaetaan tavanomaisesti viiteen vaiheeseen. Ensimmäinen vaihe ulottui Meiji-restauraatiosta Venäjän ja Japanin väliseen sotaan vuosina 1904–05. Perinteisen näkemyksen mukaan Japani onnistui tänä aikana sopeutumaan länsimaiseen valtiojärjestelmään ja suurvaltojen hallitsemaan maailmaan itsenäisyytensä säilyttäen ja rakentamaan modernin kansallisvaltion. 1800-luvun globalisaation merkitys Japanin historiassa piilee tämän näkemyksen mukaan siinä, että Japani onnistui siinä, missä niin moni muu ulkoeurooppalainen esimoderni valtio epäonnistui.

Viime aikoina on kuitenkin esitetty myös edellä mainittua ehkä hieman yksinkertaistavaa tulkintaa kritisoivia näkemyksiä. Erityisesti väitteet Japanin ideologisen rakenteen muutoksesta ovat olleet arvostelun kohteena. Esimerkiksi Watanabe (Watanabe, *Higashi Ajia no Ōken to Shisō*. Tokyo University Press 1997.) korostaa vanhan esimodernin maailmankuvan jatkuvuutta Meiji-oligarkien ajattelussa. Japanin onnistuttua siinä, missä Kiina näytti epäonnistuvan, Japani otti johtajiansa mielissä Kiinan paikan sinosentrisessä maailmankuvassa. Japanin sivistäminen, *bunmeikai*, pitäisi siten yksinkertaisen länsimaistumisen sijasta ymmärtää Japanin nousuna keskeiseen asemaan maailmassa, jonka määrääviä piirteitä oli moraalinen ylemmyys resurssien ja tuotantovoimien hallinnan sijasta. Tämän kaltainen tulkinta on mielestäni erittäin mielenkiintoinen. Ongelmallista on kuitenkin se, että vaikka Meiji-oligarkit olisivatkin 1800-luvun maailmaa näin tulkinneet, niin Japani kuitenkin käytännössä ainakin pintapuolisesti seurasi länsimaita lähes kaikessa mennessä jopa naurettavuuksiin, kuten silloin kun vakavissaan ehdotettiin englannin tai ranskan ottamista maan viralliseksi kieleksi.

Meiji-Japani ei ainoastaan onnistunut säilyttämään itsenäisyyttään, vaan alkoi pian matkia suurvaltoja pyrkiessään vahvistamaan kansainvälistä asemaansa. Ajan hengen mukaisesti Japanikin hankki itselleen kolonioita, tosin ainoastaan lähialueiltaan. Japanin asemaa 1900-luvun alkuvuosikymmeninä on usein kuvattu termillä *subimperialismi*, ”alisteinen imperialismi”. Määritelmän lähtökohtana on ajatus imperialististen valtioiden muodollisista ja epämuodollisista kolonioista. Epämuodollinen imperialismi tarkoittaa imperialistisen valtion harjoittamaa taloudellista ja finanssikontrollia samalla kun kohde säilyttää muodollisen poliittisen itsenäisyyden. Subimperialismi taas on epämuodollisen kolonian itse harrastamaa imperialismia. Koska Japania voidaan epätasa-arvoisten sopimusten perusteella pitää länsimaiden epämuodollisena koloniana, niin Japanin harjoittama imperialismi kvalifioituu subimperialismiksi. Tämän tulkinnan mukaan tuon ajan japanilaisen poliittisen ja taloudellisen eliitin asenteista on löydettävissä subimperialistisen ajattelutavan kolme peruspiirrettä:

- tietoisempi asemastaan objektina kuin subjektina
- epävarma asema alueellisessa järjestelmässä johti bruttaaliin koloniat politiikkaan
- oman kolonialismin perustelu länsimaiden kolonialismia vastustavana voimana

Mielenkiintoista kyllä, kaksi näistä piirteistä: tietoisuus objektina olemisesta ja omien toimenpiteiden perusteleminen ulkopuolisilla tekijöillä, ovat yhä nykyäänkin esillä varsinkin japanilaisessa globalisaatiokeskustelussa.

Kun Japani oli saavuttanut voiton Venäjältä vuonna 1905 ja siten varmistanut Korean ja Mantšurian itselleen, sen voidaan tulkita vieneen modernisoitumisprosessin ensimmäisen vaiheen loppuun ja liittyneen maailmanjärjestykseen semiperifeerisenä alueena, jolla on oma takamaansa. Tähän vaiheeseen liittyy myös japanilaisten toinen muuttoliike niin edellä mainittuihin Koreaan ja Mantšuriaan kuin Kaakkois-Aasian ja Tyynenmeren alueillekin. Suuria määriä japanilaisia muutti myös Pohjois- ja Etelä-Amerikkaan.

Japanin modernin historian toinen vaihe ajoitetaan yleensä 1910- ja 1920-luvuille, jolloin Japanin asema alueellisena mahtina vahvistui ja vakiintui. Varhaisen Shōwa-kauden teollistuminen ja demokratisoituminen muuttivat yhteiskuntaa yhä enemmän kehittyneiden länsimaiden kaltaiseksi. Japani liittyi myös yhä kiinteämmin kapitalistiseen maailmantalouteen ja kärsi muiden lailla suuresta lamasta. Perinteisen historiantulkinnan mukaan Japanilla oli 1920-luvulla mahdollisuus muuttua revisionistisesta vallasta status quo –vallaksi, haastajasta maailmanjärjestyksen puolustajaksi.

Näin ei kuitenkaan käynyt. Japani suistui kohti ”synkkää laaksoa” (*keuroi tani*), kansalliskiihkoista militarismia ja sotapolitiikkaa. Syyksi on esitetty mm. Japanin epävarma asema alueellisena mahtina. Näiden näkemysten mukaan alueellinen mahti eroaa ”todellisesta” suurvallasta siinä, että se ei kykene projisoimaan voimaansa globaalisti. Lisäksi alueellisen mahdin kyky ylläpitää valta-asemaansa on paljolti kiinni suurvaltojen aikeista ja voimavaroista. Alueellisen mahdin täytyy myös aina ottaa huomioon alueellisen, pahimmassa tapauksessa jonkin suurvallan tukeman haastajan mahdollisuus.

Alueellinen mahti on siten liian heikko muokataksaan alueellisen järjestelmän täysin oman mielensä mukaan, mutta liian vahva joutuakseen suurvallan alistamiseksi. Vakaan kansainvälisen aseman saavuttaminen on tässä tilanteessa mahdotonta. Houkutus luoda itsekeskeinen alueellinen järjestelmä sulkemalla suurvallat ulkopuolelle ja siten muuttua itse todelliseksi suurvallaksi kävi Japanin kohdalla toteen.

Japanin modernin historian kolmas vaihe, 1930-luvun militarismi ja suurvallan rakentaminen, kiteytyy ideologisessa käsitteessä ”Itä-Aasian suuri yhteisvarallisuusalue”. Japanilaisen eliitin näkemyksiä väritti turhautuminen alueellisen mahdin statukseen. Suuren pettymyksen aiheutti myös muiden Itä-Aasian kansojen nuiva asenne japanilaisten antikolonialistista retoriikkaa kohtaan. Panasianismi, Aasialainen Monroe-oppi, oli käytännössä japanilaisten varassa ja johtama. Kolmantena hallitsevana piirteenä eliitin ajattelussa oli pelko saarretuksi joutumisesta, jos kolonisoitujen vastarinta ja suurvaltojen interventio löytäisivät toisensa. Seurauksena oli 15 vuotta kestänyt sotien jakso, joka huipentui Japanin antautumiseen ja Yhdysvaltain miehityshallintoon. Minkä kommodori Perry vuonna 1853 oli ”mustine laivoineen” saattanut alkuun, sen kenraali McArthur vuonna 1945 viimeisteli. Ympyrä oli sulkeutunut ja Japani joutunut lännen poliittisesti alistamaksi. Samalla japanilaisten toinen suuri ekspansiovaihe katkesi noin kuuden miljoonan japanilaisen palatessa keisarikunnan kolonioista takaisin Japaniin.

Kylmän sodan aikana Japani oli poliittinen kääpiö ja Tokio heijasteli uskollisesti Washingtonin poliittisia näkemyksiä. Alueellisten ja globaalien kansainvälisten rakenteiden luominen jätettiin Yhdysvaltojen tehtäväksi. Japanilla oli tässä järjestyksessä kaksinainen rooli, toisaalta se oli Yhdysvaltain kuuliainen ”junior partner”, toisaalta taas Itä-Aasian maista selkeästi merkittävin ja alueen keskus. Modernin historiansa neljännessä vaiheessa Japani keskittyi talouteen politiikan sijasta. Japanilainen kansainvälisten suhteiden teoria, jos mistään teoriasta voidaan edes puhua, lähenteli (talous)liberaaleja ajatuksia keskinäisen taloudellisen riippuvuuden mukanaan tuomasta molemminpuolisesta hyödystä.

Japanin kylmän sodan aikaista poliittista asemaa tutkittaessa on usein nostettu esille ”keskivallan” problematiikka. Keskivalta määrittänyt kokonsa lisäksi valtioksi, jolla on välittävä rooli suurvaltojen ja pienten valtioiden välillä. Kyetäkseen tähän keskivallalla tulee olla pienten valtioiden luottamus ja tuki, eikä se voi kaikissa asioissa seurata suurvaltojen tahtoa. Japanissa ”keskivallan” malliesimerkkinä on pidetty (Länsi-)Saksaa ja pohdittu sitä, miksi Japani ei pystynyt esittämään vastaavanlaista roolia. Useimmiten selitykseksi on annettu Yhdysvaltojen tiukka ote Japanista, joka on estänyt Japania toimimasta välittävässä roolissa.

JAPANI POLIITTISENA TOIMIJANA GLOBAALISSA MAAILMASSA

Japanin kansainvälinen asema on viimeisten 15 vuoden aikana kokenut kolme suurta mullistusta: kylmä sota loppui, ensimmäinen Persianlahden sota käytiin ja globalisaation käsite levisi maailmaa jäsentävänä terminä. Kahden ensimmäisen tapahtuman suhteen Japani ei ollut aktiivinen toimija, vaan reaktiivinen, ehkä jopa opportunistinenkin, osallistuja. Japanin suhde globalisaatioon sen sijaan vaatii tarkempaa analyysiä.

Japanilaiset politiikantekijät keskittyivät kylmän sodan aikana lähes yksinomaan Japanin omaan puolustus- ja ulkopoliittikkaan eivätkä juurikaan kiinnittäneet huomiota kansainväliseen turvallisuuteen. Turvallisuuspoliittinen erityissuhde Yhdysvaltoihin ja ”rauhan perustuslaki” loivat Japaniin poliittisen ilmapöytäkirjan, jota voisi kutsua ”yhden maan pasifismiksi”. Kylmän sodan vihollisuusasetelmien korvautuminen liikkuvammalla asetelmalla ja epäselvemmällä viholliskuvilla on kuitenkin pakottanut Japaninkin maan kansainvälisen aseman uudelleenarvioimiseen.

Vuonna 1993 Ozawa toi teoksessaan *Nihon Kaijō Keikaku* ((Kōdansha 1993) esille kysymyksen Japanista ”normaalina valtiona”. Ozawan tulkinnassa valtio on perinteiseen tapaan pääroolissa toiminta-alueenaan kansainväliset suhteet ja liittyy siten esimerkiksi Waltzin argumentteihin siitä, että kylmän sodan loppu merkitsi ainoastaan *syklisiä*, ei rakenteellista muutosta suurvaltojen nousun ja tuhon ikaikaisessa kierrossa. Ozawan mukaan sodanjälkeinen Japani ei ollut ”normaali valtio”, koska sillä ei ollut riittävästi voimaa osallistua kansainvälisen rauhan turvaamiseen. Japanin sotilasvoiman tulisi hänen mielestään vastata maan taloudellista voimaa. Koska Japanin perustuslaki ei tätä salli, Japanin tulisi organisoida YK:n käyttöön vahva, Japanin itsepuolustusvoimista (*Jieitai*) erillinen joukko-osasto. Myös perustuslakia tulisi hänen mielestään arvioida pitkällä tai keskipitkällä aikavälillä uudelleen. Japani hylkäisi näin alistetun asemansa ja liittyisi todellisten globaalien suurvaltojen joukkoon.

Ozawan tulkinta sai Japanissa osakseen huomattavaa kritiikkiä, ja paljon sitä merkityksellisemmiksi koettiin Funabashin teoksessaan *Nihon no Taigai Kōjō* (Iwanami Shoten 1993) esittämät maailmanpolitiikan liberaalia koulukuntaa myötäilevät ajatukset. Funabashin mukaan Japanin tulisi käyttää taloudellista ja teknologista potentiaaliaan maailmanyhteisön sivistämiseksi. Siviilivaltana Japani käyttäisi ”pehmeää voimaa” ”kovan voiman”, eli sotilaallisen voiman, sijasta ratkaistakseen ympäristö-, kehitys- ja ihmisoikeusongelmia. Samansuuntaisia ajatuksia on esittänyt muun muassa entinen pääministeri Miyazawa Japanista ”lifestyle superpower:”ina.

Keskustelu Japanin uudesta kansainvälisestä roolista on viime aikoina laantunut ja Japanin rooli pysynyt käytännöllisesti katsoen ennallaan. Sisäpoliittiset ongelmat, pitkään jatkuneet talousongelmat ja YK:n japanilaisten vapaaehtoistyöntekijöiden surmat Kambodžassa ovat suunnanneet keskustelun toisille urille. Ulkopoliittisesti keskustelun vaimenemiseen ovat vaikuttaneet niin vuonna 1996

solmittu Yhdysvaltain ja Japanin välinen turvallisuussopimus, Aasian finanssikriisi kuin myös Pohjois-Korean tilanne.

JAPANI JA ITÄ-AASIAN REGIONALISAATION ERI TASOT

Hieman yksinkertaistaen voidaan väittää, että Japanin rooli Itä-Aasiassa on ollut toimia suhteiden tasapainottajana Yhdysvaltain ja alueen maiden välillä. Japani on siten joutunut taiteilemaan globalisaatio- ja regionalisaatiopaineiden ristiaallokossa ja harjoittamaan sekä globalistista että regionalistista politiikkaa. Kylmän sodan päättyminen onkin vaikuttanut myös Japanin regionaaliseen asemaan.

Kylmän sodan poliittisessa ekonomiassa Japanin tehtävä oli olla kommunismin vastainen linnake Itä-Aasiassa. Japanin nopea rehabilitointi sodan jälkeen antoi maalle mahdollisuuden hyödyntää Yhdysvaltain vaikutuspiiriin kuuluneiden maiden resursseja ja markkinoita samalla kun se pääsi Yhdysvaltain markkinoille. Japanin ja muiden Itä-Aasian maiden välisten poliittisten ja taloudellisten suhteiden alku oli Japanin maksamissa sotakorvauksissa, jotka Japanin talouden nousun myötä muuttuivat avuksi kehittyville maille. Täysin pyyteetöntä Japanin antama apu ei kuitenkaan ollut, sillä aina 1970-luvulle asti $\frac{3}{4}$ osaa Japanin antamasta ODA (*Official Development Assistance*) –avusta oli sidoksissa japanilaisten tuotteiden ja palveluiden ostamiseen.

1970-luvun alkupuolella Yhdysvaltain ja Japanin välinen kauppa kääntyi yhä enemmän Japanille edulliseksi. Yhdysvaltain Nixonin kaudella tekemät poliittiset vastavedot yhdessä jenin ja työvoimakustannusten nousun kanssa saivat japanilaiset yritykset siirtämään tuotantoaan Japanista muualle Itä-Aasiaan. Tämän seurauksena Itä-Aasiaan alkoi muodostua ”kurkiauraksi” kutsuttu alueellinen työnjako, jonka ”johtokurki” Japani oli.

Koska Japani tarvitsee yhtä lailla sekä Yhdysvaltain että Itä-Aasian markkinoita, se on joutunut toimimaan kahden alueellisen käsitteen, Itä-Aasian ja Aasia-Tyynenmeren, vaatimukset huomioon ottaen. Itä-Aasialaista regionalismia tutkittaessa ratkaisevan tärkeitä organisaatioita ovat ASEAN (*Association of Southeast Asian Nations*), APEC (*Asia-Pacific Economic Cooperation*), (*Asian Free Trade* ja EAEC (*East Asian Economic Caucus*). Näiden kolmen kansainvälisen yhteistyöjärjestön tutkiminen johtaa meidät globalisaatioteorioihin liittyvien regionalisaation eri tasojen analysointiin.

Eri tutkijat määrittelevät regionaalisuuden tasot toisistaan poikkeavasti. Mielestäni Itä-Aasian tapauksessa yksi mielekkäimmistä määritelmistä löytyy esimerkiksi Ryuhei Hatsuselta. Hatsusen mukaan regionalismi voidaan jakaa neljään tyyppiin: mega-, makro-, meso- ja mikroregionalismiin. Ratkaiseva määrittelyperuste on alueen koko, esimerkiksi Aasia-Tyynimeri on mega-alue, Itä-Aasia ja Euroopan Unioni ovat makroalueita ja ASEAN sekä EAEC ovat mesoalueita. Pienemmät talousaluehankkeet, kuten Etelä-Kiinan meren talousalue tai Japan Sea Rim Zone (*Kan Nihon Kai Ken*) puolestaan ovat esimerkkejä mikroregionalismista.

Itä-Aasian yhteydessä ainoa megaregionalismia edustava hanke on APEC. Se sai alunperin alkunsa Japanin aloitteesta, mutta on sittemmin muuttunut osaksi Yhdysvaltain globaalia agenda levittää liberaalia markkinataloutta amerikalaisista kapitalismista. APEC edustaakin korostetusti talouslähtöistä *regionalisaatiota* ilman historiallista, poliittista tai kulttuurista yhteyttä, jotka ovat ehdottoman välttämättömiä aidon regionalismin toteutumiseksi. Koska kehittyvät maat ovat APEC:issa mukana hyötyäkseen ulkomaisesta pääomasta, markkinoista ja teknologiasta, on niiden rooli käytännössä hyvin reaktiivinen. Kehittyneille maille APEC taas on keino vahvistaa hegemoniaansa alueella.

APEC:in tulevaisuudesta on olemassa kaksi toisistaan jyrkästi poikkeavaa käsitystä. Yhdysvaltain näkemyksen mukaan APEC on pääasiassa vapaakauppaa hoitava instituutio. Toista ääripäätä edustaa Malesia, jonka mukaan APEC tarjoaa mahdollisuuteen löyhään taloudelliseen yhteistyöhön. Japani on tyypillisesti ollut APEC:in suhteen keskitien kulkija, tosin kallistuen usein Yhdysvaltain kannalle.

Euroopan Unionin kaltaisen makroregionalismin kannalta Itä-Aasia on aivan liian heterogeeninen. Tässä tulee tosin ottaa huomioon Itä-Aasia -käsitteen suppeampi ja laajempi tulkinta. Suppeampi tulkinta noudattelee tiukan maantieteellistä määritelmää, joka jättää Kaakkois-Aasian pois. Historiallisesti suppeampi Itä-Aasia voidaan määritellä Kiinan imperiumiksi ja sen periferiaksi. Mielenkiintoista kyllä, suppeamman käsityksen pohjalta on myös mahdollista väittää, että Euroopan Unionin kaltainen makroregionaalinen rakenne on Kiinan keisarikunnan muodossa ollut Itä-Aasiassa olemassa jo muinaisista ajoista.

Jos mega- ja makroregionalismi ovat Itä-Aasiassa vielä kovin kehittymättömiä, niin mesoregionalismia alueella edustaa kaksikin merkittävää instituutiota, nimittäin EAEC ja ASEAN. Japani aluksi vastusti Malesian aloitetta EAEC:stä, koska se jätti Yhdysvallat ulkopuolelle. Lopulta kävi kuitenkin niin, että EAEC:stä tuli yhtä kuin ASEAN vahvistettuna Japanilla, Etelä-Korealla ja Kiinalla eli niin sanottu ASEAN+3. EAEC:llä voidaan nähdä olevan seuraavat neljä päätavoitetta:

- varmistaa että ”seuraajakurjet” hyötyvät edelleen japanilaisista investoinneista jne.
- parantaa kehittyvien maiden neuvotteluasemia Japaniin nähden
- estää Itä-Aasian mahtimaiden ”hajota ja hallitse” –politiikka
- pakottaa Japani koko Itä-Aasian edustajaksi Euroopan ja Pohjois-Amerikan suuntaan

Vuoden 1997 taloudellinen kriisi toi selkeästi esille mesoregionalismin Japanille tuomat ongelmat ja haaasteet. IMF:n avuntarjouksen hintana olivat tietyt Yhdysvaltain ajamat ehdot, joiden tarkoitus oli käytännössä korvata japanilainen talousmalli amerikkalaisella mallilla. Japani tuki IMF:n finanssitoimia, mutta alkoi myös luoda itä-aasialaista ratkaisumallia, AMF (*Asian Monetary Fund*). Yhdysvallat ja IMF kuitenkin vastustivat AMF:ää, ja Japani joutui luopumaan aloitteestaan. Myöhemmin Japani teki vaatimattomamman niin sanotun Miyazawan aloitteen, jota Yhdysvallat ei vastustanut. Miyazawan aloite ja Obuchi-rahasto osoittavat selkeästi, kuinka merkityksellinen Itä-Aasian vakaudesta ja hyvinvoinnista oli Japanille tullut.

Vuoden 1997 kriisi korosti myös Itä-Aasian mesoregionaalisen integroitumisen merkitystä. ASEAN:in kokousta Manilassa 1999 voidaan pitää käännekohtana mesoregionalismin kehityksessä. Jäsenvaltiot antoivat tällöin yhteisen julkilausuman, jossa yhteistyöalueiksi määriteltiin politiikka, talous ja teknologia. Japanin yhä jatkuvaa tasapainottelua kuvastaa hyvin se, että turvallisuuspolitiikka jätettiin sen vaatimuksesta esityslistalta pois. Näyttääkin siltä, että erityissuhde Yhdysvaltoihin on kaikesta huolimatta edelleen japanilaisen politiikan, erityisesti turvallisuuspolitiikan, ytimessä. On kuitenkin selvää, että ASEAN + 3 on merkinnyt jonkinlaisen itä-aasialaisen alueellisen identiteetin ja politiikan syntyä. Filippiinien presidentti Joseph Estrada kiteytti asian vuonna 1999 seuraavasti: ”...East Asian common market, one East Asian currency and one East Asian Community.”

Mikroregionalismi on regionalismin eri tasoista kaikkein vaatimattomin. Mikroregionalismi tarkoittaa käytännössä kansallista pienemmän tason yksiköiden, kuten maakuntien, kansainvälistä toimintaa muiden maiden vastaavien yksiköiden kanssa Toisin kuin mesoregionalismi Itä-Aasiassa

harjoitettu mikroregionalismi on käytännössä usein puhtaan taloudellista. Kylmän sodan loppuminen oli ratkaisevan tärkeää myös mikroregionalismin kannalta. Japanin kohdalla hyvä esimerkki mikroregionalismista ovat sodanjälkeisessä kehityksessä muuhun Japaniin nähden jälkeensä jääneiden Japaninmeren rannikkoalueiden, erityisesti Niigatan, yritykset rakentaa taloudellista yhteistyötä Venäjän kaukoidän provinssien kanssa. Talouskytkentöjen lisäksi mikroregionalismia edistävät myös paikallishallinto ja erilaiset paikalliset eturyhmät. Mikroregionalismin tulevaisuutta on vaikea ennustaa, mutta todennäköisesti se tulee olemaan yhä merkittävämmässä asemassa kansainvälisissä suhteissa ja samalla lisäämään kansainvälisten toimijoiden määrää.

Japanilaiset ovat viimeisten 60 vuoden aikana onnistuneet tekemään maastaan keskeisen tekijän Itä-Aasian regionaalisissa rakenteissa militarismien haamusta, Yhdysvaltain hegemoniasta ja muiden Itä-Aasian maiden poliittisesta herkkänahkaisuudesta huolimatta. Miten Japanin sitten tulisi suhtautua kehittyvään itä-aasialaiseen regionalismiin? Useimpien japanilaisten tutkijoiden mielestä Japanin tulisi edistää sellaista avointa regionalismia, joka ottaa huomioon luonnon ja ihmiset. Erityisesti keskustelua on herättänyt vähäosaisten asema, sillä usein juuri he kärsivät eniten regionaalisen integraation seurauksista tuotantoelementtien vertikaalisen vaihdon johtaessa epätasaiseen tulonjakoon ja siten kylväessä mahdollisen konfliktin siemeniä.

Japanilla on siten edessään melkoinen haaste. Sen tulisi olla mukana tai pystyä joustavasti vastaamaan mikroregionalismin kehitykseen Itä-Aasiassa. Japanin tulisi myös periaatteessa tukea ASEAN:ia, vaikka vielä tällä hetkellä Japanin liittyminen ASEAN:iin onkin poliittisesti mahdotonta. Tämän lisäksi Japanin tulisi makroregionaalisella tasolla pitäytyä regionalisaatioon ilman regionalismia. Japani onkin jatkuvasta tasapainoilusta huolimatta hiljalleen liukunut APEC:in puolustajasta EAEC:n tukijaksi. Kaikkein vaativin rooli Japanille lankeaa kuitenkin megaregionaalisella tasolla, jolla sen odotetaan toimivan saman aikaa sekä koordinaattorina Itä-Aasian ja Lännen välissä että Itä-Aasian puolestapuhujana muun muassa G-8:ssa ja muissa globaaleja kysymyksiä käsittelevissä instituutioissa.

JAPANI JA EUROOPPA

Kansainvälisen talouden kolmen tärkeimmän tekijän, Yhdysvaltojen, Euroopan ja Japanin, taloudellisia ja poliittisia suhteita on perinteisesti värittänyt Japanin ja Euroopan välisten suhteiden vähäisyys verrattuna kummankin suhteisiin Yhdysvaltoihin. Eurooppa on tehnyt muutamia yrityksiä poliittiseen läsnäoloon Kaukoidässä, mutta suhteiden ja mielikuvien kannalta merkittävä roolia on näytellyt Japanin taloudellinen vaikutus Euroopassa.

Eurooppalaisten Japani-kuva on sodanjälkeisenä aikana käynyt läpi kolme vaihetta: ensin Japani nähtiin uhkana, sitten kumppanina ja lopulta osallistujana. Uhkakuvan taustalla olivat japanilaisten taloudellisen tunkeutumisen aiheuttamat häiriöt 1960-luvun lopulta 1980-luvulle. Tällöin Euroopan maiden suhteellinen taloudellinen heikkous johti useisiin yhteenottoihin. Kaupan epätasapaino heijastui myös politiikkaan, kun Japani saatettiin kokea uhkana jopa (Länsi-)Euroopan yhdentymiskehitykselle. Eurooppalaiset olisivat myös halunneet poliittisia neuvotteluja talouskysymyksistä suoraan Japanin kanssa, mutta Japani pitäytyi GATT:iin keskustelufoorumina. Pahimmillaan kielenkäyttö saattoi olla hyvinkin kovaa: Britanniaa kutsuttiin Japanin Troijan hevoseksi Euroopassa ja konflikti- ja invaasiometaforat eivät olleet mitenkään harvinaisia.

Kylmän sodan jälkeen Japanista tuli Euroopalle yhä enemmän kumppani. Sekä Euroopan että Japanin aiempaa itsenäisempi asema on johtanut siihen, että ne nyt pitivät toisiaan mahdollisina

poliittisina ja turvallisuuskumppaneina. Tätä heijastelivat vuonna 1991 annettu yhteinen julistus keskinäisistä suhteista ja kahdenkeskinen poliittinen ja turvallisuusyhteistyö, jonka näyttämöitä ovat olleet mm. Itä-Eurooppa, Lähi-itä ja entinen Jugoslavia. Japani on yhteistyön kautta pystynyt välttämään oman perustuslakinsa asettamia rajoituksia, kun taas Euroopan unioni on puolestaan kyennyt paremmin hyödyntämään taloutta turvallisuuspäämäärien saavuttamiseksi.

Viimeisintä vaihetta Japanin ja Euroopan suhteissa voisi hyvin kuvailla ”osallistumiseksi”. Pääosaa näyttelee edelleen talous; japanilaiset kansainväliset yhtiöt ovat integroituneet Euroopan talouteen ja saaneet poliittista vaikutusvaltaa liittyttyään Euroopan ”network of corporate influence”:iin. Täysin alkuperältään eurooppalaisten yhtiöiden veroista poliittista painoarvo japanilaisilla yhtiöillä ei kuitenkaan vielä ole: esimerkiksi Matsushita, joka (ainoana!) valmistaa CD-levyjä Euroopassa, ei omaa samanlaista vaikutusvaltaa Euroopan unioniin kuin ’natiivi’ Philips, joka taas on siirtänyt tuotantonsa pois Euroopasta. Silti on varsin oikeutettua todeta, että japanilaisista yrityksistä on tullut tärkeä osa eurooppalaista yhteisöä.

Japanin ja Euroopan suhteita tulee tarkastella myös japanilaisten näkökulmasta, miten Eurooppa on japanilaisessa keskustelussa nähty. 1950- ja 1960-luvulla Japanin suhteita eri Euroopan maihin määrittivät historiallista perua olevat kahdenkeskiset suhteet, ja vielä 1970-luvulla Japani kykeni pelaamaan Euroopan maita toisiaan vastaan.

1970-luku merkitsi kahdenlaisen kehityksen aikaa. Euroopan komissio sai oikeuden toimia jäsenmaidensa edustajana kauppapolitiikassa. Samalla kuitenkin solmittiin kahdenkeskisiä sopimuksia Japanin ja eurooppalaisten maiden välillä. Eurooppalaiset valtiot jatkoivat vahvistuvista Japanin ja Euroopan yhteisön korkean tason suhteista huolimatta omien suorien Japanin suhteidensa vaalimista. Vuosikymmenen lopulla näyttikin siltä, että kauppakiistat tulisivat värittämään Euroopan ja Japanin suhteita kauas tulevaisuuteen.

1980-luku merkitsi suuria muutoksia eurooppalaisten läsnäololle Japanissa. Euroopan yhtenäistymiskehitys herätti Japanissa huolta mahdollisen ”Euroopan linnoituksen” syntymisestä ja aihe oli kiivaan julkisen keskustelun kohteena 1980-luvun puolivälissä. Vuonna 1985 Euroopan komissio alkoi aktiivisesti promotoida eurooppalaisia tuotteita ja sijoituksia Japaniin erilaisten ”Opportunity Japan” –kampanjoiden avulla. Sijoitusten nopeasta kasvusta huolimatta Japanin Eurooppaan tekemät investoinnit ja Yhdysvaltain Japaniin tekemät investoinnit olivat yhä Euroopan Japaniin tekemiä investointeja huomattavasti suurempia.

1990-luvun alun muutosten myötä Japanin hallitus ei enää nähnyt Euroopan yhteisöä, pian Euroopan unionia, pelkäänsä taloudellisena, vaan myös globaalina poliittisena toimijana. EU omaksui aiempaa sovittelevamman asenteen Japania kohtaan ja onnistui kytkemään kauppakysymykset laajempaan poliittiseen kokonaisuuteen. Japani on myös ollut avainasemassa EU:n pyrkiessä nostamaan poliittista profiiliaan Aasiassa esimerkiksi ASEAN:in, ASEM:in (*Asia-Europe Meeting*) ja KEDO:n (*Korean Peninsula Energy Development Organization*) kaltaisten organisaatioiden kautta.

Yhteenvedon voisi todeta, että Japanin ja Euroopan suhteita on määrittänyt kolme tärkeää tekijää: Kaupallisten suhteiden korostuminen poliittisten suhteiden kustannuksella, Euroopan yhdentymiskehityksen mukanaan tuomat haasteet ja mahdollisuudet ja Yhdysvaltain rooli sekä Japanin että Euroopan ”isoveljenä”. Japanissa on kuitenkin alkanut kehittyä ajatuksia siitä, että Euroopasta saattaa tulla vastapaino Japanin sidonnaisuudelle Yhdysvaltoihin.

JAPANI JA KULTTUURIGLOBALISAATIO

Edellä on käsitelty globalisaatiota lähinnä poliittisesta ja taloudellisesta näkökulmasta. Kulttuuriglobalisaatio vaikuttaa kuitenkin usein näitä näkyvämmiin ihmisten jokapäiväiseen elämään. Kulttuuriglobalisaatiota tutkittaessa on teoreettisena kehyksenä usein käytetty ajatusta kulttuuri-imperialismista, jonka puitteissa kulttuurivirran suunta on dominoivasta osapuolesta, yleensä Yhdysvalloista, dominoitaviin kulttuurivaikutusten vastaanottajiin. Teorian mukaan amerikkalainen populaarikulttuuri leviää Yhdysvaltain taloudellisen ja poliittisen hegemonian tukemana eri puolille maailmaa istuttaen amerikkalaista ideologiaa ja kulutusarvoja homogenisoiden siten maailman Yhdysvaltain mallin mukaiseksi .

Kulttuuri-imperialismi teesiä on kuitenkin arvosteltu poliittisen ekonomian läpitunkemaksi ja liian yksinkertaistavaksi. Globalisaatioprosessit ovat liian kaoottisia, jotta niitä voitaisiin selittää helpon keskus-periferia -mallin pohjalta. Japanissa painotetaan nykyään ajatusta siitä, että kulttuuriglobalisaatio ei tarkoita kulttuurin homogenisoitumista, vaan heterogenisoitumista, uutta diversiteettiä, jota käsite *transkulturaatio* parhaiten kuvaa. Transkulturaatioon kuulu oleellisena osana ulkoisen ja paikallisen sekoittuminen ja tämän sekoittumisen tuottamat uudet luovat 'väärinkäytöt' ja rekontekstualisoinnit. Transkulturaatiota tuottavia kulttuurivirtauksia tutkittaessa käytetään usein termiä *transnationaalinen* (ylikansallinen). Esimerkiksi Iwabuchi perustelee termin käyttöä sillä, että se kiinnittää negaation kautta 'globaali' ja 'kansainvälinen' termejä paremmin huomion siihen, että valtiot, rajat ja kansalliset identiteetit ovat edelleen olemassa ja että niillä on merkitystä globalisaatiokehityksessä.

Transnationaaliset toimijat eivät rajoitu pelkästään valtioihin tai kansainvälisesti institutionalisoituneihin organisaatioihin, vaan voivat sisältää esimerkiksi yksilöitä, ryhmiä ja eri tasoisia organisaatioita. Transnationaali kuvaa myös hyvin monisuuntaisten kulttuurivirtausten ja jatkuvan kulttuurisen sekoittumisen tuottamia mielikuvien ja informaation kytkentöjä ja epäsymmetriaa. Asian ydin onkin nähdäkseni siinä, että vaikka imperialismin ja kolonialismin historia heijastuu edelleen kulttuurivirroissa, niin moderni kulttuuriglobalisaatio ja transnationaalinen kulttuuridiffuusio merkitsee sitä, että nyt *kaikkien* kansallisvaltioiden, mukaan lukien taloudellisesti vahvat entiset siirtomaavallat, kulttuurinen koherenssi on muuttumassa. Tässä mielessä kulttuuriglobalisaatio on vahva argumentti sen puolesta, että tosiaan elämme post-imperialistisessa maailmassa.

Japanilaiset kytkevät oman globaalien kulttuurisen merkityksensä nimenomaan globalisaation desentralisoiviin ja heterogeenisiin voimiin. Japanin voimakkaan omaleimainen kulttuuri on viimeisten 50 vuoden aikana levittänyt ympäri maailmaa; japanilainen ruoka, urheilulajit ja tuotteet ovat hyvin tunnettuja niin Euroopassa kuin Amerikassakin. Merkittävin Japanin kulttuurivaikutus on kuitenkin Itä-Aasiassa. Median globalisoituminen 1990-luvulla asetti Japanin ja muun Itä-Aasian välisen kulttuurisuhteen aivan uuteen valoon. Itä-Aasian voimakkaasti kasvavat markkinat houkuttelivat länsimaisia mediakorporaatioita puoleensa, ja monet alueen hallitukset ryhtyivät toimiin estääkseen länsimaisen kulttuurin ”rapeuttavan” vaikutuksen.

Myös Japanissa keskusteltiin vilkkaasti kasvavasta mediauhasta. Japanin voidaan kuitenkin väittää olleen suhteellisen turvassa kulttuurin 'amerikanisoinnista' ja itse asiassa Japani paransi asemiaan globaaleilla mediemarkkinoilla. Käytännön esimerkkinä tästä esitetään usein japanilaisen pop-kulttuurin hallitseva asema Itä-Aasiassa. Japanilaisen pop-kulttuurin nousu oli seurausta sekä globalisoivista voimista, kuten kommunikaatioteknologian kehitymisestä, että Itä-Aasian

markkinoiden ja viihdeteollisuuden kypsymisestä ottamaan japanilaiset tuotteet vastaan. Seurauksena oli intraregionaalinen yhteistyö ja kulttuurivirta, jotka tuottivat homogenisaation ja paikallisen heterogenisaation lisäksi kulttuuriglobalisaation kolmannen mahdollisen seurauksen, nimittäin regionaalisen transnationaalisen heterogenisaation.

Japanilaisen pop-kulttuurin menestystä Itä-Aasiassa on yritetty selittää monella tavoin. Monissa selityksissä on nostettu esille ajatus 'kulttuurisesta läheisyydestä'. 'Kulttuurinen läheisyys' tarkoittaa käytännössä sitä, että kuluttajat suosivat tuotteita, jotka tulevat maista, joiden kanssa heillä on olemassa ainakin oletettu kulttuurinen yhteys esimerkiksi kieli, uskonto, pukeutuminen, musiikki jne. 'Kulttuurista läheisyyttä' jäsennetään pääasiassa geokulttuuristen ja geolingvististen alueiden perusteella konstruoitujen kulttuurilingvististen regionaalisten markkinoiden kautta, jotka, mielenkiintoista kyllä, usein osuvat yhteen Huntingtonin 'sivilisaatioiden' kanssa. Tulkinnan vaarana kuitenkin on kulttuurien esittäminen epähistoriallisella ja totalisoivalla tavalla.

Japanilaiset itse näkevät oman kulttuurisen voimansa liittyvän nimenomaan globalisaation desentralisoiviin voimiin. Siksi ei olekaan yllättävää, että *glokalisointi* eli globaali lokalisointi (*dochakuka*) on nimenomaan japanilaisen ylikansallisen mediateollisuuden luoma markkinointistrategia. Mediateollisuus suhtautui epäillen omien selkeästi japanilaisten tuotteidensa maailmanlaajuiseen menekkiin ja yritti tehdä niistä ”kulttuurisesti hajuttomia”. Yhden standardin tai imagon tuputtamisen sijasta tuotteet pyrittiin räätälöimään paikallisten markkinoiden mukaan. Iwabuchin mukaan glokaali malli on 1990-luvulla noussut globaalin standardisoinnin tilalle globaalien korporaatioiden johtavaksi malliksi.

GLOBALISAATION TALOUDELLISET VAIKUTUKSET JAPANISSA

Globalisaatiokeskustelua käydään usein hyvin talouspainotteisesti. Tällöin päärooliin nousevat kysymykset esimerkiksi kansainvälisestä kilpailukyvyistä, sisäisestä tulonjaosta, tuotannon siirtämisestä, vierastyöläisistä ja verotuspolitiikasta. Teoreettisella tasolla keskustelu taloudellisen globalisaation vaikutuksista Japanissa on päälinjoiltaan samansuuntaista kuin muissakin kehittyneissä teollisuusmaissa. Keskustelun nimenomaisesti japanilaiset piirteet heijastelevat maan erityispiirteitä ja asemaa taloudellisessa maailmanjärjestyksessä.

Koko 1990-luvun jatkuneet talousvaikeudet ovat Japanissa johtaneet siihen, että sekä konservatiiviset että edistykselliset ekonomistit arvioivat globalisaation vaikutuksia pääasiassa negatiivisessa sävyssä. Esimerkkinä konservatiiveista näkemyksistä käy Saekin teoksessaan *Amerikanizumu no Shūen* (Kōdansha 1993) esittämä kriittinen arvio taloudellisesta globalisaatiosta. Globalisaatio on hänen mielestään pelkkää *hyperamerikanismia*, eli Yhdysvaltain hegemonian rakentamista globaaleja finanssimarkkinoita manipuloimalla. Saekin mukaan Japani kuului aiemmin amerikanismin/globalisaation voittajiin, mutta joutuu nyt maksamaan aiemmasta menestyksestään. Hänen mielestään globalisoituminen johtaa väestöjen voimakkaaseen kahtiajakoon kansainvälisiin globaaleihin ekspertteihin ja marginalisoituneisiin massoihin valtioiden sisällä. Hallitusten libertarianistinen talouspolitiikka puolestaan johtaa sosiaalisen eetoksen tuhoutumiseen. Tämän tuhoisan kehityksen vastapainoksi Saeki kannattaakin ajatusta kansallisvaltiota tukevasta ”kansalaisnationalismista” tehden samalla kuitenkin tiukan pesäeron äärinationalismiin.

Edistykselliset ekonomistit, kuten esimerkiksi Kaneko (*Han Gurobarizumu*, Iwanami Shoten 1999), hylkäävät uusliberaalien ja hyperglobalismia saarnaavien ekonomistien vaatimukset valtionhallinnon alasajosta, deregulaatiosta ja ylikansallisen sijoittamisen suosimisesta verotuksessa. Sen sijaan

Kaneko ja muut edistykselliset vaativat todellisten globaalien standardien luomista 'globaaleiksi standardeiksi' kutsuttujen, mutta todellisuudessa amerikkalaisten standardien tilalle. Kasinokapitalismin leviäminen on heidän mielestään todellisen globalisaation suurimpia uhkia. Edistykselliset ekonomistit eivät vastusta Japanin talouden globalisaatiota sinällään, vaan pikemminkin ovat hyperglobalisaatiota kannattavien kanssa eri mieltä parhaimman taloudellisen strategian suhteen.

Siirryttäessä makrotaloudellisista ajatusrakennelmista lähemmäs tavallisten ihmisten maailmaa tarjoaa Japanin riisimarkkinoiden avautuminen hyvän case-studyn globalisaation taloudellisista vaikutuksista ja niiden provosoimista vastareaktioista. Aina 1960-luvulle saakka Japanin riisintuotanto oli tiukasti suojeltua ja valtion voimakkaasti tukemaa. Suojamuurien takana olivat tietoinen maatalousnationalismi sekä LDP:n ja maaseutuväestön poliittinen liitto, jota vielä vahvisti maaseutuväestön suhteettoman suuri painoarvo kansanedustajia valittaessa. Vaikka suojamuurit alkoivatkin horjua jo 1960-luvulla, niin varsinainen läpimurto sääntelyssä tapahtui vasta 1980-luvulla ja silloinkin lähinnä Yhdysvaltain painostuksesta. 1990-luvulta eteenpäin Japani on liittänyt kysymyksen riisin tuonnista WTO:n puitteissa käytyyn yleisempään kaupan vapauttamiskeskusteluun, joissa Japani on käyttänyt omia maatalousmarkkinoitaan pelinappulana pyrkiessään avaamaan ulkomaisia markkinoita teollisuustuotteilleen.

Riisimarkkinoiden osittainen avaaminen on johtanut Japanissa riisin tuottajien lisäksi myös kuluttajien vastareaktioon, jota on osuvasti kutsuttu nimellä 'riisinationismi'. Kuluttajat ovat tietoisesti suosineet kalliimpaa kotimaista riisiä niin nationalistisista, ekologisista kuin gourmet-syistäkin. Japanilaista riisiä pidetään paremman makuisena ja japanilaiseen keittiöön sopivampana kuin ulkomaista. Samoin hallitus on tietoisesti tukenut kuluttajietoisuutta asettamalla standardeja ympäristöystävälliselle riisintuotannolle.

Kokonaisuuden kannalta riisimarkkinoiden avautumista merkittävämpi ilmiö on ollut työn arvomaailman ja käsitteen muuttuminen. Taloudellisen globalisaation tehdessä Japanin talouden haavoittuvammaksi ulkoiselle kilpailulle japanilaiset politiikantekijät ovat yrittäneet säilyttää kansainvälisen kilpailukyvyyn vähentämällä työvoimakuluja ja pakottamalla japanilaisen työvoiman joustoihin. Ongelmat ovat periaatteessa samat kuin muissakin kehittyneissä maissa, joiden tuotantorakenteen muutoksella on ollut arvaamattomat sosiaaliset seuraukset. Vaikutukset Japanissa ulottuvat niinkin erilaisiin asioihin kuin naisten työssäkäyntiin, organisoituneeseen rikollisuuteen, perinteisiin käsityöläisammatteihin ja ammattitaidottomiin päivätyöläisiin.

JAPANILAINEN NATIONALISMI JA GLOBALISAATIO

Yhteiskuntien sopeutuminen globalisaation vaikutuksiin ja 'vaatimuksiin' on talouden lisäksi haastanut koko nykyisen kansallisvaltioihin perustuvan kansainvälisen järjestelmän taustalla olevan identifikaatorakennelman. Nationalismi ja globalisaatio esitetään usein väistämättä vastakohtaisiksi ja toisilleen antagonistisiksi voimiksi. Esimerkiksi Aasiassa, missä nationalismi ei, Japania lukuun ottamatta, kärsi maailmansotien aikaisten ylilyöntien aiheuttamista legitimizeettiongelmissa läheskään yhtä paljon kuin Euroopassa, nationalismi on globalisaation myötä voimistunut. Monissa Aasian maissa nationalismi nähdään yhä voimana, joka vapautti imperialismista, ja globalisaatio kehityksenä, joka uhkaa palauttaa imperialismiin.

Tämänkaltainen vastakkainasettelu ei kuitenkaan anna koko kuvaa nationalismiin ja globalisaation välisistä suhteista. Globalisaation taustalla olevat kehityskulut, kuten nopeampi tiedonvälitys ja

kulkuyhteydet, voivat johtaa myös globalisoituneita muotoja saaneeseen nationalismiin, kun siirtolaiset eivät enää pyrikään sulautumaan valtaväestöön, vaan pystyvät säilyttämään kulttuuri-identiteettinsä ja yhteydet alkuperäiseen kotimaahansa. Yleisimmin mainittu esimerkki 'globaalista nationalismista' on Intian ulkopuolella asuvien intialaisten hindunationalismi.

Toinen mielenkiintoinen juonne globalisaation ja nationalismin välisiä suhteita pohdittaessa on esimerkiksi Robertsonin (Robertson, *Gurōbarizēshon: Chikyō Shakai no Shakai Riron*. Tokyo Daigaku Shuppankai 1997) esittämä maailmanhistorian globalisaatiovaiheisiin läheisesti liittyvä käsitys globalisaatiosta kansallisvaltiota ja nationalismia ja sitä myötä myös kansainvälistymistä vanhempana historiallisena ilmiönä. Globalisaatio olisi siten edellä mainittuja laaja-alaisempi historiallinen ilmiö.

Toisin kuin hindunationalismi japanilainen nationalismi on rajoittunut vain yhteen valtioon. Maantieteellisestä rajoittuneisuudestaan huolimatta, tai ehkä juuri sen takia, japanilaista nationalismia pidetään usein poikkeuksellisen vahvana. Sen vahvuutta on selitetty Japanin muita maita suuremmalla homogeenisuudella. Totta onkin, että japanilaisten etninen homogeenisuusfaktori on noin 99 prosenttia, joka on yhdessä Islannin kanssa yksi maailman korkeimpia lukuja. Geneettisesti japanilaiset periytyvät pääasiassa Yamato-geenipoolista, jonka edustajat tulivat Japaniin 2500–1500 vuotta sitten Yayoi-kaudella ja työnsivät Jōmon-geenejä kantavat alkuperäisasukkaat, kuten ainut, syrjäseuduille. Vaikka biologisen yhtenäisyyden ja kansanluonteen, *kokuminsei*, väliset yhteydet ovatkin hyvin hatarat, niin kiistatonta kuitenkin lienee, että yhteinen geeniperintö ei ainakaan estä kansakuntaan identifioitumista, vaan pikemminkin edistää sitä.

Japanilaisen nationalismin kannalta yhteistä geeniperintöä tärkeämpi seikka on Japanin erityislaatuinen puolieristynyt maantieteellinen asema ja sen seurauksena kehittynyt omaperäinen kulttuuri. Nykyajan japanilaista nationalismia pidetäänkin tyypillisesti kulttuurinationalismina. Tämän kulttuurinationalismin selkein nykyinen ilmenemismuoto on *nibonjinron*, kvasitieteellinen ajatusrakennelma, joka kääntyy parhaiten 'opiksi japanilaisista'. *Nibonjinron* eroaa vanhasta nationalismista siinä, että koululaitos ja valtio eivät näyttele pääroolia sen levittämisessä eikä se käytä lipun tai kansallislaulun kaltaisia symboleja.

Mielenkiintoista kyllä *nibonjinron* tulee selkeimmin esille kansainvälistymistä, *kokusaika*, koskevista oppaissa ja ohjekirjoissa. Lähtökohta on viattoman käytännöllinen; oppaiden tarkoitus on opastaa japanilaisia selittämään omaa maataan ja kulttuuriaan ulkomaalaisille. 1960-luvulta eteenpäin japanilaisten taloudellisen vaikutusvallan leviäminen ulkomaille lisäsi tavallisten japanilaisten kontakteja muun maailman kanssa, joten tällaisille oppaille oli olemassa valmiit markkinat.

Kansainvälistymisoppaiden varsinainen kulta-aika oli 1970- ja 1980-luvuilla, jolloin monet suuryritykset rahoittivat niiden julkaisemista. Oppaissa selitettiin *nibonjinronin* avulla muun muassa Japanin sodanjälkeistä menetystä ja sitä, miksi Japani on muita kehittyneitä maita paremmin välttänyt teollistumisen mukanaan tuomat ongelmat. Oppaissa esitetty *nibonjinron* perustuu seuraaviin yksinkertaistaviin ja yleistäviin väittämiin japanilaisten ominaisuuksista:

- ryhmähenkisyys
- ei-verbaalinen, empaattinen ja ei-looginen kommunikaatio
- homogeenisuus ja rodullinen yhtenäisyys

Näiden kolmen ominaisuuden yhdistäminen on kansainvälistymisoppaiden mukaan tyypillistä vain japanilaiselle kulttuurille. Esimerkiksi eurooppalaisten yksilöllisyys ja kiistanhaluisuus esitetään

vastakohtana japanilaisten harmoniahakuisuudelle ja ryhmähenkisyydelle. Japanilaisen kulttuurin omaleimaisuus puolestaan selittyy ilmastolla ja esimoderneilla tuotantotavoilla, kuten riisinviljelyllä, joka nostetaan esiin japanilaisten ryhmähenkisyyden selittäjänä ja esitetään vastakohtaksi eurooppalaisten metsästyskulttuurille, jonka väitetään selittävän eurooppalaisen kulttuurin edellä mainitut ominaispiirteet.

Nihonjinronin tärkeimpiä levittäjiä kansainvälistymisoppaiden lisäksi olivat Bourdieun ja Featherstonen 'uusiksi intellektuaaleiksi' kutsumat modernin yhteiskunnan mielipiteenmuokkaajat ja trendien määrääjät: popularisoijat, markkinoijat, tv-tuottajat jne. Mielikuvituksellisimman muotonsa *nihonjinron* sai 'japanilaisessa sionismissa', joka pohjautui lievästi sanoen erikoisiin käsityksiin juutalaisista ja japanilaisista valittuina kansoina ja niiden oletetusta yhteydestä. 1980-luvun loppupuolelta alkaen Japanissa on kuitenkin esitetty yhä enemmän kritiikkiä *nihonjinronia* kohtaan. Tämä liittyy sekä Japanin talousvaikeuksien aikaansaamaan japanilaisen neonationalismin taittumiseen että yleiseen Japanin ja japanilaisuuden demytologisointiin.

Kohtuullisen maltillisena pidettävän *nihonjinronin* lisäksi Japanista löytyy myös nationalismin äärimmäisempiä muotoja. Japanilaisen kirjailijan Mishiman luomia mielikuvia miehityshallinnon jälkeisestä dekadentista Japanista, joka on menettämässillään oman identiteettinsä rippeetkin, voidaan pitää arkkityyppinä kaikkien maiden äärinationalistien jakamasta kauhukuvasta globalisaation negatiivisista vaikutuksista.

Japanilaisesta äärinationalismista saa tutkimuskirjallisuuden perusteella kaksi hyvin erilaista kuvaa. Eräiden tutkijoiden mielestä japanilainen neonationalismi sai 1990-luvun talousvaikeuksien myötä pahan iskun, kun taas toisten mielestä juuri talousvaikeudet ovat esimerkiksi lisääntyvän siirtotyöläis- ja ulkomaalaisvastaisuuden takana. Ongelma selittyy sillä, että tutkijoiden kielenkäytössä nationalismi on eri tavoin painottunutta; toisille maltillinenkin *nihonjinron* on nationalismia, kun taas toisille nationalismia edustavat pienet ääriyhmät.

Menemättä sen syvemmälle tähän keskusteluun voidaan todeta, että Japanin sisäpolitiikassa on 1990-luvun lopulla ollut havaittavissa merkkejä nationalististen tuntojen ja muukalaisvastaisuuden noususta, kuten tunnetun oikeistolaisen poliitikon Ishihara Shintarōn valitseminen Tokion pormestariksi vuonna 1999 ja Shiba Ryōtarōn 1800-luvun sankareista kertovien kirjojen suosio. Silti äärinationalismia ei voida pitää todellisena uhkana japanilaiselle yhteiskunnalle.

YHTEENVETO – JAPANILAISEN GLOBALISAATIOKESKUSTELUN ERITYISPIIRTEITÄ

Kuten olemme edellä nähneet, niin globalisaatiolla on Japanissa pitkälti samanlaisia vaikutuksia kuin muissakin kehittyneissä teollisuusmaissa. Japanilaisten ja Japanista kiinnostuneiden länsimaisten tutkijoiden ajatusrakennelmista on kuitenkin löydettävissä muutamia mielenkiintoisia painotuksia.

Yksi merkittävimmistä kritiikeistä koskee globalisaatioteorioiden lähtökohtia. Esimerkiksi Harumi Befu väittää muun muassa Wallersteinin ja Robertsonin globalisaatioteorioita liian etnosentrisiksi, koska niissä on vain yksi globalisaatiokeskus: Länsi. Befun mielestä heidän teorioissaan globalisaatio ei ole muuta kuin Lännen historiallisesti ajaman modernisaation jatkumo. Kattavan etnografisen kenttätutkimusmateriaalin puuttumisen takia heidän teoriansa jäävät intuition ja spekulatioiden varaan. Befun mukaan tämä tulee erityisen selkeästi esille puhuttaessa globalisaatioon liittyvistä universaaleiksi väitetyistä arvoista kuten edistys, demokratisaatio, ihmisoikeudet, tasa-arvo jne. Befu

ei suinkaan kiistä, että globalisaatiota tapahtuu, mutta haluaa korostaa sitä, että globalisatiokeskuksia on enemmän kuin yksi, mistä seuraa, että myös globalisaatiotapauksia on useita. Befu väittääkin, että vasta analysoituamme riittävän määrän globalisaatiotapauksia on mahdollista vertailun avulla muotoilla globalisaatioteorioita.

1990-luvun kaksi suurta keskustelun herättäjää, Samuel Huntington ja Francis Fukuyama, ovat molemmat saaneet Japanissa huomattavaa kritiikkiä osakseen. Erityisesti Huntingtonin ajatus 'sivilisaatioiden konfliktista' on ollut japanilaisille vaikea pala niellä. Johtuuko tämä sitten Japanin erityisestä kansainvälisestä tilanteesta 'rauhan perustuslain' varaan rakennettuna talousmahtina vai siitä, että japanilaisille ei ole lainkaan selvää, mihin 'sivilisaatioon' he oikein kuuluvat, on vaikea vastata. Tosiasiaksi jää, että vaikka moni Japanin globalisaatiosta kirjoittanut viittaaakin Huntingtoniin, niin yleensä viittaukset ovat vasta-argumentteja ja polemiikkia hänen ajatuksiaan vastaan.

Huntingtonin japanilaisista kritikoista voitaisiin mainita esimerkiksi Hirano, jonka mielestä kylmän sodan loppu merkitsi kansallisvaltioiden jälkeisen ajan alkua. Kansainvälisten suhteiden toimijoita ovat hänen mukaansa nyt kulttuurit, joiden väliset kontaktit ja konfliktit luovat perustan kansainvälisen yhteisön monikerroksisuudelle ja yksilön useille identiteeteille. Kulttuurit koostuvat suuresta määrästä kulttuurisia elementtejä, jotka ovat joko uniikkeja tai joilla on universaaleja piirteitä. Kulttuurien välisten kontaktien kautta näistä elementeistä voi tulla joko yleisempiä tai erityisempiä.

Toinen samoilla linjoilla liikkuva japanilainen sivilisaatio- ja kulttuuriteoreetikko on Uno, jonka teorit perustuvat käsityksiin endogeenisestä kehityksestä ja kulttuurien välisten kontaktien stimuloivasta vaikutuksesta. Vaikka toisistaan eroavat kulttuurit ja sivilisaatiot ovatkin keskenään antagonistisia, ne samalla stimuloivat toisiaan ja sekoittuvat tiettyyn rajaan asti keskenään. Yhteisöjen yrittäessä ylläpitää omaa kulttuurista eheyttään kontaktit muiden kanssa tuottavat uusia mahdollisuuksia ja jos stimulaatio on molemminpuolista, niin avautuu mahdollisuus uuden globalismin (universalismin) kehittymiselle.

Fukuyaman arviointi Japanissa liikkuu hänen teesinsä luonteesta johtuen eri poluilla. Tämä saattaa johtua siitä, että Fukuyama on, kuten nimestäkin huomaamme, amerikanjapanilainen, tai sitten siitä, että hänen postmoderni teesinsä historian lopusta sopii itse asiassa Japaniin paremmin kuin Yhdysvaltoihin. John Clammer tiivistää asian rohkeasti väittäessään, että japanilaisen näkemyksen mukaan Fukuyaman ajatus kapitalismin voitosta ei viittaakaan amerikkalaisen kapitalismin voittoon kommunismista vaan japanilaisen kapitalismin voittoon amerikkalaisesta kapitalismista!

Näkemyksen taustalla on havaittavissa kaksi Japanissa kehittyntä ajatusrakennelmaa. Ajallisesti myöhäisempi näistä on 1980-luvulla käyty keskustelu Japanin historiallisesta, tai oikeammin 'historiattomasta' postmoderniudesta, jota kehiteltiin vastauksena kysymykseen siitä, miksi Japani oli ainoa ei-länsimainen kansakunta, joka kykeni teollistumaan kulkematta kuitenkaan samaa historiallista kehityskulkua kuin länsimaat. Esitettiin ajatuksia siitä, että ehkä Japani olikin tähän mennessä ainoa todella postmoderni yhteiskunta, eräänlainen edelläkävijä, joka oli siirtynyt esimodernista suoraan postmoderniin. Äärimmäiset muotonsa keskustelu sai, kun vakavissaan väitettiin eläneen postmodernissa 'historian ulkopuolisessa' tilassa jo viimeiset 300 vuotta ja että se on nyt 'japanisoimassa' muuta maailmaa! (Miyoshi ja Harootunian: *Postmodernism and Japan*. Duke University Press. Durham 1989.)

Toinen Fukuyaman japanilaisen tulkinnan takana oleva ajatus on käsitys useiden eri kapitalismien olemassaolosta. Japani kapitalismin vaihtoehtoisena mallina ei ole yksinomaan japanilaisten itsensä kehittäminen ajatus, vaan yleinen Japanin 'talousihmeen' myötä syntynyt mielikuva, jonka varhaisimpia ilmenemismuotoja oli esimerkiksi *The Economist*-lehdessä vuonna 1962 ilmestynyt artikkeli ”Consider Japan”.

1990-luvun pitkä lama on kuitenkin ajanut japanilaisen kapitalismin ongelmiin eikä sitä enää pidetä esimerkiksi Euroopassa mallina, vaan enemmänkin materiaalina sosioekonomisen rakenteen muutosten tutkimisessa. Japani on monien mielestä ajautumassa kohti amerikkalaista neoliberaalia kapitalismia, jonka seurannaisvaikutukset saattavat olla hyvin arvaamattomia. Aika näyttää minkälaisiksi japanilainen kapitalismi ja itämainen kapitalismi kehittyvät.

Yhteenvedona voisi todeta, että minkäänlaista nimenomaisen japanilaista globalisaatioteoriaa ei ole helppo hahmotella. Globalisaatio on ilmiönä niin hankalasti määriteltävä ja siihen viitataan niin monenlaisissa eri yhteyksissä, että ainoaksi vaihtoehdoksi jää Japanin historian ja nykytilanteen mahdollisimman laaja-alainen tarkastelu, josta voidaan sitten poimia esiin tiettyjä osa-alueita, joihin tutkijat ja teoreetikot ovat liittäneet termin globalisaatio.

KIRJALLISUUS

- Hook ja Hasegawa (toim.), *The Political Economy of Japanese Globalization*. Routledge 2001.
- Befu ja Guichard-Anguis (toim.), *Globalizing Japan*. Routledge 2001.
- Befu, Eades ja Gill (toim.), *Globalization and Social Change in Contemporary Japan*. Trans Pacific Press 2001.
- Clammer, *Japan and Its Others*. Trans Pacific Press 2001.
- Iwabuchi, *Recentering globalization*. Duke University Press 2002.
- Yamamoto (toim.), *Globalism, Regionalism & Nationalism*. Blackwell 1999.
- Starrs (toim.), *Asian Nationalism in an Age of Globalization*. Japan Library 2001.